

Priene’yi Planlamak: Bir “Zoon Politikon” Aygıtı Olarak Grid Plan

Planning Priene: The Grid Plan As An Instrument of The “Zoon Poltikon”

Ali Arda YÜCEYILMAZ¹

Başvuru Tarihi: 01.02.2026

Kabul Tarihi: 23.02.2026

Tür: Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler:

Priene,
Kent
Planlaması,
Kamusal Alan,
Siyasal Mekân,
Antik Çağ

Keywords:

Priene,
Urban Planning,
Public Space,
Political Space,
Ancient Times

Atf Önerisi:

Yüceyılmaz, A. A.
(2026). Priene’yi
Planlamak: Bir
“Zoom Politikon”
Aygıtı Olarak Grid
Plan. *Nazilli İktisadi
ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi*.
7(1). 217-225.
<https://doi.org/10.59113/niibfd.1894886>

ÖZET

Bu çalışma, günümüzde Söke-Aydın sınırları içinde yer alan bir Antik Çağ kenti olan Priene'nin kent planını ele almaktadır. Bu bağlamda çalışma, Priene kent planını yalnızca bir mimarlık ve şehircilik pratiği olarak değil, siyasal organizasyonun mekânsal bir ifadesi olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. MÖ 4. yüzyıl ortalarında tasarlanan ve Grid (Hippodamik) planın en iyi örneklerinden biri olarak kabul edilen Priene, zorlu bir topoğrafyaya rağmen uygulanmış ussal bir grid sistem sunmaktadır. Çalışmada literatür taraması ve arkeolojik bulgular üzerinden yürütülen nitel analiz yöntemiyle, kent planının iklimsel-çevresel uyum, savunma organizasyonu ve toprak paylaşımı gibi önceliklerle nasıl ilişkilendiği incelenmiştir. Konut adalarının eş biçimli düzenlenişi, kamusal alanlara ayrılan yüksek oran ve prytaneion ile bouleterion gibi siyasal kurumların mekânsal konumlanışı, kentte isonomia ve isegoria ilkelerinin somutlaşmış biçimleri olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda Priene, Aristoteles'in zoon politikon kavramsallaştırması çerçevesinde, yurttaşlık pratiğini destekleyen bir kamusal ekoloji üretmiştir. Sonuç olarak çalışma, antik kent planlamasının yalnızca teknik bir düzenleme değil, siyasal ussallaşma ve kamusal-siyasal katılımın kurumsal zeminini oluşturan bir toplumsal sözleşme pratiği olduğunu ileri sürmektedir.

ABSTRACT

This study examines the urban plan of Priene, an ancient city located within the present-day borders of Söke-Aydın, Türkiye. In this context, the study aims to evaluate the city plan of Priene not merely as an architectural and urbanistic practice, but as a spatial expression of political organization. Designed in the mid-4th century BCE and regarded as one of the best examples of the Hippodamian plan, Priene presents a rational grid system implemented despite challenging topographical conditions. Using a qualitative methodology based on literature review and archaeological evidence, the study analyzes how the urban plan was shaped by priorities such as climatic and environmental adaptation, defensive organization, and land distribution. The uniform arrangement of residential insulae, the high proportion of space allocated to public areas, and the spatial positioning of political institutions such as the prytaneion and the bouleterion are interpreted as concrete manifestations of the principles of isonomia and isegoria within the city. Within the framework of Aristotle's conceptualization of the zoon politikon, Priene is understood as having produced a civic ecology that supported the practice of citizenship. Consequently, the study argues that ancient urban planning was not merely a technical arrangement, but a practice of political rationalization that constituted the institutional foundation of public and political participation as a form of social contract.

¹ Doktor Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Söke İşletme Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, yuceyilmaz@adu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-9771-8630.

1. GİRİŞ

Bu çalışma günümüzde Söke-Aydın sınırları içerisinde yer alan ve arkeolojik bağlamda Hellenistik dönemden günümüze kadar, yapısal unsurlarını, döneminin kent planı hatlarını büyük ölçüde koruyarak ulaştırmış Priene kentinin, planlama tekniğini, önceliklerini ve çıktılarını incelemeyi ve tartışmayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda, çalışma Priene özelinde, “*Antik Çağ’da kent planlaması yalnızca teknik ve estetik bir düzenleme midir, yoksa siyasal-toplumsal organizasyonun, iklimsel-çevresel bir uyum çabasının, bir tür yurttaşlık ve toplumsal kimlik inşasının mekânsal bir ifadesi midir?*” sorusunu merkeze almaktadır.

Bu açıdan bu makale, tarihin erken safhalarından itibaren, kent planlamasının, “siyasal-toplumsal inşa saikleri” ile “doğal, çevresel şartlarla uyumlanmak” arasında ortak bir ara yüz gibi çalıştığı ve böylesi bir işlevi üstlenebildiği varsayımına dayanmaktadır.

Diğer yandan, yazında baskın bir biçimde arkeolojik bağlamıyla ele alınan antik kentlerin, kent bilim, siyaset ve yönetim bilimi bağlamlarında incelenip, tartışılmalarının oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Tam da bu nedenle araştırmacı, Priene özelinde bu alana mütevazı bir katkı yapmayı amaçlamaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın çekirdek kavramsal seti, *grid plan (Hippodamik Plan)*, *Polis*, *isonomia*, *isegoria* ve *zoon politikon* kavramlarıyla oluşmaktadır. Dolayısıyla yukarıda verilen araştırma sorusunun ardına düşmeden önce, bu kavramsal setin unsurlarını kısaca tanımlamak ve hangi bağlamlarda ele alındıklarını ifade etmek yerinde olacaktır.

Buna göre Grid plan, sokakların birbirini dik açıyla kesecek bir biçimde düzenlenmiş, böylece dikdörtgen konut blokları oluşturmuş, ortogonal düzendeki kent planlamasını ifade etmektedir (Bkz. Haverfield, 1913). Bu planlama tekniği, Aristoteles’in *Politika*’sında Antik Çağ’ın ünlü kent plancısı Miletoslu Hippodamos’a atfedildiğinden, “*Hippodamik Plan*” olarak da anılmaktadır.

Hem kent hem de devlet anlamına gelen karakteriyle *Polis* (Akarca, 1972: 19), bir tür, fakat özel bir tür, kent-devletini ifade etmektedir. MÖ 8. ve 7. yüzyıllar arasında yer alan yükselişinden itibaren, gerçek bir yönetsel buluşu, bir başlangıcı, ifade eden bu kavram, toplumsal yaşamda ve insanlar arası ilişkilerde daha önce görülmemiş türde bir formu temsil edecektir (Ehrenberg, 1937’den aktaran Vernant, 2017: 47). Bu noktada klasik yurttaşlık haklarına dayanan bir yönetsel yapı olarak *Polis*, (Holton, 1999: 13), ilk olarak Anadolu’nun batı kıyılarında yükselir (Mansel, 1984: 91, 173). Bu çalışma çerçevesinde ise modern insan ve ona ilişkin kentsel-siyasal düzenlemeler için bir açılış sahnesi, bir eşik olarak anlam kazanmaktadır.

Antik Çağ’da *Polis*in yurttaşlık kurgusunu inşa eden iki tamamlayıcı kavram olarak karşımıza çıkan *Isonomia* ve *Isegoria* kavramlarına gelince, bunlardan ilki, *Isonomia*, yasalar önünde yurttaşların eşit siyasal haklara sahip olmalarını; *Isegoria* ise siyasal meclislerde eşit düzeyde söz hakkına sahip olmalarını ifade etmektedir (Hansen, 1991: 83-85).

Son olarak Aristoteles’e (*Politika*, 1975, I.2, 1253a2–3) borçlu olduğumuz *zoon politikon* kavramlaştırması, insanın, sürü halinde yaşayan başka herhangi bir hayvanın olmadığı anlamda “siyasal bir canlı” olması durumunu ifade etmektedir. Tam da bu yüzden insan, doğası gereği

Polis içinde yaşamak ve fakat “iyi yaşamak” için vardır. Onun konuşma ve muhakeme kabiliyeti, *isenomia* ve *isegoria* ilkelerine hayat verirken, tüm bu anahtar kavramlar Polis’in politik ve fiziksel çeperinin içinde bir araya gelmektedir. Bu yüzden planlama eylemi, kentin insanı “iyi oluşa” yönelten bir tür politika ya da toplumsal bir tasarım aracı işlevi görmektedir.

3. YÖNTEM

Çalışma ele aldığı konu ve araştırma sorusu itibariyle kent bilim, siyaset bilimi, arkeoloji, tarih ve coğrafya gibi farklı disiplinlerin kesiştiği bir alanda konumlanmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak, disiplinler arası bir literatür taraması, arkeolojik verilerin nitel analizi ve mekânsal çözümleme yöntemleri bu bağlamda araştırmacının metodolojik alet çantasındaki temel yöntemsel araçları oluşturmaktadır.

4. TARTIŞMA: PRIENE KENT PLANI KARAKTERİSTİĞİ VE İŞLEVLERİ

Hippodamos kent planıcılığının en açık örneklerinden biri olarak gösterilebilecek Priene kent planı, dama tahtası, *ızgara tipi* ya da *grid plan* olarak anılan kent planı pratiğini oldukça zorlu, eğimli bir topografyada sergiler.

Plan, MÖ 4. yüzyılın ortalarında (Bean & Cook, 1957: 141), görece düşük sayılabilecek, 2250 ila 3000 (Hansen, 2006: 75) ya da 4000 kişilik bir nüfusu barındırmak üzere (Haverfield, 1913: 43, Wycherley, 1993: 22-24, Gates, 2011:273), muhtemelen mimar Pytheos tarafından hazırlanmıştır (Hiller von Gaertringen 1906: XI; Hoepfner & Schwandner, 1986: 195).

Kentte konut bloklarına, kamusal yerlere ve yapılara dikdörtgen bir plan egemendir ve bu planın bu biçimsel karakterden sapmasına çok az izin verilmiştir (Wycherley, 1993: 23-24). Ancak daha önemlisi, kentin konumlandırılmasında iklimsel ve coğrafi zorlukların, doğru yerleşim bilgisi ve pratikleriyle olabildiğince giderilmeye çalışılmış olmasıdır.

Bu çerçevede Priene özelinde uygulanan grid planın, iklimlendirme, çevresel ve toplumsal uyum, savunma, kamusal alanın, yurttaşlığın ve siyasal diyalogun inşası gibi farklı işlevlere yanıt verebilecek bir mekânsal örüntü amaçladığı değerlendirilmektedir.

Burada ana caddeler doğu-batı yönünde uzanırken; onları dik bir şekilde kesen ara sokaklar da basamaklarla güneyden kuzeye doğru yükselir. Bu düzen içerisinde yerleşim bir bütün olarak güneye bakmaktadır. Böylece, konutlar ve kamusal alanlar kış ayları boyunca iyi bir şekilde güneş alabilmiş; yaz aylarında ise güneş üstlerinden geçtiği için daha az ısınmıştır (Akurgal,1978: 185-187). Diğer taraftan yeterli biçimde gölgelenen bu ışınal arterler, serinletici rüzgarların kentin içinde ilerlemesini mümkün kılmış olmalıdır. Görünen o ki bu sıcak coğrafyada Prieneliler, kentlerini kurarlarken iklimlendirme sorununu Helios’un ve Selene’nin insafına bırakmamışlardır.

İnsanın çevreyle ilişkisini uyumlaştıran, bir tür akord çubuğu gibi çalışan bu planlama pratiği, verili dönemde insanın insanla kurduğu o “toplumsal sözleşmeyi” de fiziki ve harmonik bir dilde dışa vurmaktadır. Öyle ki ızgara tipi planının öngördüğü dikdörtgen adalar, parseller, kent toprağının bölüşümünü, kullanımını belirli bir kurala bağlayarak kolaylaştırır ve rasyonalize eder. Yöntem, böylesi erdemleriyle yurttaşlar arasında doğabilecek iskân sorunlarını büyük ölçüde bertaraf etmiş olmalıdır.

Bununla birlikte kent toprağının bölüşümü ve paylaşımı kadar savunulması da planlamacıların öncelikleri arasındadır. Öyle ki İonia’nın diğer kentleri gibi, Priene de arkaik geçmişinde

önceleri Lidyalıların daha sonra da Perslerin pek çok saldırısıyla karşı karşıya kalmıştır. Kim bilir, Menderes'in taşıdığı alüvyonlar kadar, ovanın düzündeki, ırmağın ucundaki bir kenti savunmanın güçlükleri de MÖ 4. yüzyılda yeni bir Priene'nin önünü açmış olabilir.

Savunmaya verilen öncelik daha kentin iskanı için seçilen yerde kendisini gösterir. Yamaçta, deniz seviyesinden 371 metre yukarıda bulunan, zapt edilmesi zor bir akropolis, *Teloneia* ve ona uzanan arazinin düzensiz iniş çıkışları, savunma konusunda belirgin avantajlar sunmaktadır (Wiegand & Schrader, 1904: 35, Bean & Cook, 1957: 141).

Nihayet Prieneliler, MÖ 350'de (Akurgal, 1993: 428) bu kompleks topografyayı, olağanüstü bir duvar işçiliğiyle bir tür savunma silahına dönüştürmeyi başarır.

Surlar 6 metre yüksekliğinde, 2 metre kalınlığında ve genelde 13 taş sırasından oluşan bir şekilde inşa edilmiştir. Kesme taşlar, dış tarafından ham bırakılmış bir çıkıntıya (bosaj) sahiptir ve harç ya da kenet olmaksızın birbirinin üstüne yerleştirilmiştir. Bugün sandık duvar tekniği olarak adlandırılan bir yöntemle inşa edilmiş olan surlar, antik dönemde büyük ve bilinçli bir tahribatla karşı karşıya kalmamış ve kullanım ömrü süresince önemli bir tamirat da gerektirmemiştir (Rumscheid ve Koenigs, 2000: 45). Kent yönetiminin, surların inşası ve bakımı için oluşturduğu "*teichopoioi*" departmanı (Chanotis, 2005: 32), açık ki malzemeyi, işçiliği ve tekniği, organizasyonel yaşamı boyunca başarılı bir biçimde birleştirmiştir.

Yaşam, kentin bu "sert kabuğu" içinde biçimlenir. Surlarının kapattığı 37 hektarlık arazinin yaklaşık 15 hektarlık kısmı, iskana ayrılmıştır (Hansen, 2006:74). Bu bağlamda Priene'de 80 civarında adanın yerleşim amaçlı kullanıldığı (Wiegand & Schrader, 1904:51) düşünülmektedir.

Bu konut adaları eşit büyüklükte, eş biçimli, bitişik sekiz parselden oluşmaktadır. Bunların üzerinde yükselen konutlar da *isonomia-eşitlik*- ilkesini vurgularcasına tek tip bir görünüm sergiler (Hoepfner, Schwandner, 1986: 170, 257). Öyle ki bu yönüyle günümüzden bir lojman, kooperatif ya da toplu konut girişimini andırdığı dahi söylenebilir (Kulözü & Açmaz, 2006: 645).

Erken dönem Hellenistik karakterini yaşamının sonuna kadar koruyan bu evlerin (Schede, 1964: 96), en azından ilk sahipleri, ortak bir yaşam standardını ve belirli bir yurttaşlık statüsünü açıkça paylaşmış olmalıdır.

Evler, hemen arkasında odalar bulunan, bir sütun dizisiyle çevrili sundurmalarla sınırlandırılmış merkezi bir avluya sahiptir (Gates, 2011:278). Bu açıdan Priene, Kolophon'la beraber prostaslı ev tipiyle tanınan bir kentti (Aylward, 2005: 36). Prosta, evin içinden ana avluya açılan bir ön avlunun mevcudiyetini ifade ediyordu (Rumscheid ve Koenigs, 2000: 87) ve ilk olarak Priene'de saptanmıştı (Wiegand & Schrader 1904, 285-287). Uzun ve sıcak yaz günleri düşünüldüğünde, evin bu alanı, muhtemelen kış hazırlıkları yapmak, meyve-sebze kurutmak, küçük çocukları avutmak ve biraz laflamak için harikulade bir imkân sağlıyordu. Bu alanın gördüğü işlevler zamanla Ege'nin avlulu evlerindeki sundurmaların, saçakların ya da duvara yaslanan asma dallarının altına taşındı.

Evlerin birçoğu muhtemelen iki katlı olarak inşa edilmişti ve odaların yüksekliği bir Akdeniz geleneği olarak 5,5-6 m'yi buluyordu. Çatıları kiremitle kaplıydı. Duvarların üst kısmında yer alan pencereler camsızdı ve içerisinin görülemeyeceği kadar yüksektydiler. Işık ve hava avluya bakan kapılar aracılığı ile alınmaktaydı (Akurgal, 1993:442). Bu kapılar ise avlunun

mümkün olduğunca en sessiz tarafında konumlandırılmışlardı. Evin girişini ve en büyük açıklığını sokaktan uzaklaştırarak, Prieneliler ev yaşantılarında, sokak gürültüsünden uzak kalmayı başardılar. Bu küçük düzenlemeyle ses izolasyonu iyileştirilmiş ve evin konforu da artırılmış oluyordu (Leutner,1911:75).

Genel olarak Antik Çağ Egesi'nde ev, aile reisinin şerefini yücelten, bunu sağlamak için de hane halkının, özellikle de ailenin kadın üyelerinin bütünlüğünü koruma kaygısı taşıyan, ailevi bir kontrol motivasyonu olan mekânsal bir organizasyondur. Bu açıdan tarihsel akış içinde çok daha sonraları ortaya çıkacak olan İslam evi mimarisıyla de paralel özelliklere sahipti (Nevett,1999:156). Şüphesiz, kadın ve erkeğin toplumsal rollerini tanımlamasıyla, özel alanla kamusal alanı buluşturan ve ayıran yanlarıyla ev, Priene'nin sosyal hayatında da özel bir yer tutuyordu.

Bu dönemde konutun kent planlamasındaki yeni karşılığı kadar, hane halkı ve onun yönetimi gibi başka bileşenleri de politik-ekonomik bağlamıyla felsefi-tartışmaların odağındadır. Bu durum, özellikle Aristoteles'in (*Politika*, 1975, I.10–12; VII.11) metninde kendisini güçlü bir şekilde hissettirir. Kim bilir; yeni Priene'nin bir bakıma “en büyük kreditorü” olan İskender bile, bir zamanlar hocası olan bu büyük filozofla tartıştığı kimi kentsel savları bu inşa sürecine taşımış olabilir. Bugün, bunlardan ne kadarının Priene'ye yansıdığını bilemesek de dönemin siyasal süreçlerinin kent formunda nasıl dönüşümler yarattığının izini sürmek mümkündür.

Öyle ki yükselen siyasal rasyonelleşme ve demokratikleşmeye koşut olarak Batı Anadolu ve Ege kıyılarında kentlerdeki kamusal alanlar bir tür genişleme eğilimi göstermektedir. Bu bağlamda kamu mekanları ve yapılarıyla konut bölgeleri arasındaki ilişki, MÖ 5. yüzyıldan itibaren kamu mekanları ve yapıları lehine gelişecektir. Nitekim MÖ 4. yüzyıl ortalarında, Priene de bu konuda dikkate değer bir oran sergiler: Kentte ızgara plana göre düzenlenmiş bölgenin %30-40'ı kamuya ayrılmıştır (Kolb, 1996: 150).

Gerçekten de İonia'da kenti özgün kılan, özel alan değil fakat, kamusal, siyasal ve kolektif alanlardır. Priene de bu kimliği dışı vuran pek çok kurum ve kentsel formdan örülmüş bir yapı sunar. Bir bütün olarak kent, sakinlerini adeta bir tür diyaloga katkı vermeleri, dahil olmaları için cesaretlendirir ve teşvik eder:

Kent planının sağladığı birbiriyle kesişen yollar ve köşe başları; rastlaşmak, selamlaşmak ve ayaküstü de olsa konuşmak için güzel fırsatlar sağlamış olmalıdır. Görmek ve görünmek için hoş bir açıklık sunan galerilerle çevrili agora da muhtemelen sohbetin koyultulduğu bir yerdir. Şehrin ana arterlerini kesen basamaklar bile, dinlenmek, akıp giden şehir koşuşturmasını izlemek ve kimi meseleleri konuşmak için ideal bir tribün işlevi sunar. Pekâlâ mevsim sıcakları da bu rastgele oturumları desteklemiş olmalıdır. Gölge ve esinti kimsenin -özellikle de yaşlıların ve yorulmuş olanların- bulduklarında reddedemeyeceği şeylerdir.

Bununla birlikte Priene'de kamusal ve siyasal diyalog, elbette rastlantısal ya da mevsimsel değildir. Kentin doğuya, Magnesia yönüne bakan kapısından girildiğinde, basamaklarla yükselen taş döşeli yolun bulunduğu ilk dört yol ağzı, belirgin bir çarpı işareti gibi kentin siyasal ve yönetsel alanını, iki yapısını işaretler: Bunlar Prytaneion ve Bouleuterion'dur.

Bu yapılardan ilki, Prytaneion, agoranın kuzey doğusunda, kutsal stoanın doğu ucunun ardında yer alır ve bir Priene insulasının dörtte birlik kısmından biraz azına oturur (Miller, 2020:117). Burası kentin tanrıça Hestia'ya adanmış kutsal ateşinin yandığı yerdir. Kentin hukuki ve koruyucu birliğinin merkezini oluşturmasının yanı sıra Prytanisler ile halkın ve meclisin

kararıyla özel konukların ağırlandığı bir yer olarak işlev görmüştür (Rumscheid & Koenigs, 2000:46-47).²

Bouleuterion'a gelince, burası bir meclis binasıdır. Yapı, yaklaşık olarak MÖ 200 dolaylarında inşa edilmiş ve ahşap çatısı Geç Antik Dönem'deki bir yangında çökene kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Yapısal olarak komşu kent Miletos'un Hellenitik bouleuterionunda görüldüğü biçimde yuvarlak değil, fakat civardaki Herakleia ad Latmos ve Notion kentlerinin bouleuterionları gibi köşeli oturma basamaklarına sahiptir. Bu görünümüyle 500 kişiyi³ rahatlıkla ağırlayabilmiş ve "eklesia" (halk meclisi toplantısı) için bile yeterli alanı sağlayabilmiş olmalıdır (Rumscheid & Koenigs, 2000: 50-56). Bu açıdan, yapı, Antik Çağ'da arkaik bir pratikle gelişmeye başlayan ve demokratik bir yapının tamamlayıcı unsuru olan "isēgoria" yani komünal işlerle ilgili olarak eşit düzeyde konuşma hakkı idealini (Raaflaub & Wallace, 2007: 45) kentte belirgin bir mekânda temsil ederek görünür kılıyordu.

Bu yapı, günümüze ideal anlamda aktardıklarının yanı sıra mimari olarak da ilham verici bir miras bıraktı. Üç tarafında yükselen oturma basamakları ve diyagonal merdivenli dikdörtgen dinleyici mekanıyla günümüzde bile modern sayılabilecek bir plana sahipti. Öyle ki bu plan Jens Misiakiewicz tarafından, neredeyse hiçbir değişiklik yapılmadan, Mannheim Üniversitesi, patoloji amfisinde uygulandı. Tabii ki küçük bir farkla: Burada sunak yerine bir otopsi masası bulunacaktı (Rumscheid & Koenigs, 2000: 59).

Bu yapının güneyinde, Batı Kapısı'na uzanan cadde üzerinde ise modern sayılabilecek başka bir kentsel uygulama, bir tür işlevsel bölgeleme tekniği dikkat çeker. Satışı doğal olarak belirli bir kirlilik oluşturacak et ve balık gibi ürünler, Priene'de devlet agorasının değerli yapısal donanımından uzak tutulmuş ve ana agoranın vakarı ve sessizliği korunmuştur. Böylece Aristoteles'in (*Politika*, 1975, VII, 1331a) devlet agorası ile ticaret agorasının birbirinden ayrılması yönündeki tavsiyesinin Ephesos ve Miletos'ta olduğu gibi Priene'de de kent plancıları ve geliştiricileri tarafından izlenmiş ve uygulanmış olduğu görülür (Bkz. von Gerkan, 1924'den aktaran Mert, 2016: 370, Wycherley, 1945: 16).

Dahası, kente bir bütün olarak bakıldığında, Priene'de Aristoteles'ten başka izler de bulunabilir. Kent, planı, ölçeği ve oluştuğu unsurlarla, Aristo'nun "zoon politikon"u için harikulade bir ekoloji sunar. Öyle ki yurttaşlarının, kent sokaklarından, bouleuteriona/eklesiasteriona uzanan demopedik yolculuğunda Priene gymnasium, stadion ve tiyatro gibi bir dizi önemli kentsel kuruma da ev sahipliği yapmaktadır. Kentsel erdemlerin öğrenildiği, sergilendiği ve birlikte yaşamının kutlandığı bu yerler aynı zamanda Priene toplumunun kamusal alanını da işaretler. Kentin iki gymnasiumundan yukarıdaki, tiyatroya oldukça yakın bir biçimde kentin kuzey yakasına, aşağıdaki ise stadiona neredeyse bitişik bir nizamda kentin güney ucuna yerleştirilmiştir. Böylece eğitim, sanat ve spor kompleksleri kent arazisinde oldukça dengeli bir şekilde dağıtılırken, kentin farklı uçlarından bu alanlara erişim konusunda da bir tür hakkaniyet gözetilmiştir.

² Buradaki harcamalar, devlet bütçesi tarafından karşılanmaktaydı. Muhtemelen Atina örneğindeki gibi, prytanisler şehir meclisi üyelerinden seçilmiş küçük bir grupta ve bir çeşit yönetim kurulunu- "boule"nin yürütme organını (Akurgal,1993:436)- meydana getiriyorlardı. Bu temsilciler, belirlenmiş bir süre boyunca görevde kaldıktan sonra yerlerini bu sürenin sonunda oluşturulan yeni bir kurula bırakıyorlardı. Tüm zamanlarını kent/devlet işlerine vakfettiklerinden ücretsiz olarak yemek yiyebildikleri bir makam lokalleri bile vardı (Rumscheid & Koenigs, 2000:46-47).

³ Priene tiyatrosundaki şeref koltuklarının kol dayama yerleri dahil 73 cm genişliğinde olduğu düşünülürse ve mecliste bir kişi için ayrılacak ortalama oturma alanının bundan daha az -mesela 64 cm genişliğinde- olabileceği hesabıyla Priene bouleuterionunun beşyüz kişi kapasiteli olduğu sonucuna varılmaktadır (Rumscheid & Koenigs, 2000: 56).

Kentin en eski ve en önemli yapısı (Akurgal, 1993:430) -muhtemelen en pahalı ve en ihtişamlı olanı (Rumscheid ve Koenigs, 2000:118) kentin manevi bütünlüğünü temsil eden Athena Polias Tapınağı'ydı. Athena Priene için bir ana tanrıça (patron deity) idi. Kent planlamasında yerleşik bir uygulama olarak, Athena'nın bu yerel üstünlüğü, tapınak için seçilen hâkim konumda anıtsal bir ifade bulmuştu (Sherwin-White, 1985: 72). Bu büyük ve onurlu inşa işi için görevlendirilmiş olan mimar ise Pytheos'tu (Vitruvius, (Vitruvius, 1914, I.I.12).

Kariyerine Priene'den çok da uzakta olmayan Labranda'daki Zeus Tapınağı'yla başlamış olan Pytheos (Hoepfner & Schwandner, 1986: 195), Priene'deki bu işi aldığı anda, alanında çoktan bir otorite ve şöhretli bir isimdi. İleride "Dünyanın Yedi Harikası"ndan biri olarak gösterilecek, Bodrum'daki Maussoleion'un da mimarıydı. Yarattığı bu taştan harika, başka bir çağda, başka harikaların ressamı Salvador Dali'yi (1904-1989) dahi etkileyecekti. Öyle ki Le mausolée d'Halicarnasse ismini taşıyan, harika yapıtında Dali, 1955 gibi oldukça ileri bir tarihte, bu büyük mimarın hatırasını yüceltiyordu.

Aslında Pytheos Athena Tapınağı'yla da Priene'de İon mimarlığının klasik bir örneğini vermişti (Akurgal, 1993: 430). Ancak bu defa, önceki İon yapılarındaki genişleme ve yayılma eğiliminin aksine, daha kompakt, daha saf ve dikkatle orantılandırılmış bir biçimde (Lattimore, 2006: 474). Priene'de Pytheos gibi bir ismin kentin en kutsal yapısını tasarlayıp inşa ediyor olması, muhtemelen Zaha Hadid'in şehrinize mimari bir şaheser hediye etmesi gibi bir şeydi.

Yapı, tanrısallığının ve güzelliğinin ötesinde kent için son derece yaşamsal bir işlev de üstleniyordu. Kentin kamusal, yönetsel, hukuki ve diplomatik yaşamına ilişkin pek çok kayıt bu tapınağın duvarına işlenmişti (Sherwin-White, 1985:71; Ager, 1997:19). Böylece Priene'nin yasal statüsü ve kimi tartışmalara konu olan toprak bütünlüğü için, bu yapı ve üzerindeki yazıtlar, yetkeli birer kaynak olarak işlev görüyordu (Thonemann, 2013: 31). Bir bakıma "Athena Polias"ın, yani devleti/kenti koruyan sıfatıyla Athena'nın tanıklığı, Priene'nin kentsel arşivine, yönetsel meşruiyetine ve diplomatik söylemlerine bir tür derinlik kazandırmış olmalı.

5. SONUÇ

Sonuç olarak tüm bu planlama pratiği ile zorlu topografyanın yerleşim için ıslahı ve böylesi "kamusal harikalarla" bezenmesi, aynı zamanda "zoon politikon"un içinden doğabileceği, bir kent kozası yaratıyordu: Diyaloğun, kurumların ve hafızanın ördüğü bir kent kozası... Priene kent planı, Antik Çağ'ın Ege kıyılarında yaratmakta olduğu bu yeni insan için, bir tür toplum sözleşmesinin ta kendisiydi.

Böylece plan, yalnızca kentin yapı stoğunu kadim Mykale dağında dik bir yamaca, iyi savunulabilir bir biçimde yerleştirmiyor fakat gelecekteki sakinlerine de siyasal diyalog ve yurttaşlık için titizlikle bir kamusal alan da açıyordu.

Bu bakımdan grid plan toplumsal bölüşümü mekânsal planda ussal bir zemine yerleştirmiş ve Priene'de siyasal-toplumsal özne için uygun bir ekoloji üretmiştir. Bu Aristotelesçi bir perspektiften, "zoon politikon" un, kendisinin daha iyi bir versiyonunu yaratma girişiminde, kent planını dikkate değer bir biçimde araçsallaştırmakta ve ona bir aygıt niteliği kazandırmaktadır. Buysa, modern zamanlarda kent planının kazandığı derinlikten daha azı değildir.

Bu açıdan plan, modern zamanlarda kent planlarının çoklu işlevselliğine benzer bir işlevselliği, tarihin erken bir evresinde örneklemektedir.

KAYNAKÇA

- Ager, S. L. (1997). *Interstate arbitrations in the Greek world, 337–90 B.C.* Berkeley: University of California Press.
- Akarca, A. (1972). *Şehir ve savunması*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akurgal, E. (1978). *Ancient civilizations and ruins of Turkey*. İstanbul: Haşet Kitabevi.
- Akurgal, E. (1993). *Eski Çağ'da Ege ve İzmir*. İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı.
- Aristoteles. (1975). *Politika* (Çev. M. Tuncay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aylward, W. (2005). Security, synoikismos, and koinon as determinants for Troad housing in Classical and Hellenistic times. B. A. Ault & L. C. Nevett (Eds.). *Housing and society in the ancient Greek world* (s. 37–53). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Bean, G. E., & Cook, J. M. (1957). The Carian Coast III. *The Annual of the British School at Athens*, 52, 58–146.
- Chanotis, A. (2005). *War in the Hellenistic world: A social and cultural history*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Ehrenberg, V. (1937). When did the polis rise?. *Journal of Hellenic Studies*, 57, 147-159.
- Gates, C. (2011). *Ancient cities: The archaeology of urban life in the Ancient Near East and Egypt, Greece and Rome*. London & New York: Routledge.
- Hansen, M. H. (1991). *The Athenian Democracy in the age of Demosthenes: Structure, principles and ideology*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Hansen, M. H. (2006). *Polis: An introduction to the ancient Greek city-state*. New York: Oxford University Press.
- Haverfield, F. (1913). *Ancient town planning*. Oxford: Clarendon Press.
- Hiller von Gaertringen, F. (Ed.). (1906). *Inchriften von Priene*. Berlin: Georg Reimer.
- Hoepfner, W., & Schwandner, E. L. (1986). *Haus und Stadt im klassischen Griechenland*. München: Deutscher Kunstverlag.
- Holton, R. J. (1999). Kentler, kapitalizm, uygarlık. (Çev. R. Keleş). Ankara: İmge Yayınevi.
- Kolb, F. (1996). Antik Çağ'ın büyük Anadolu yerleşmelerinde konutun rolü. *Tarihten günümüze Anadolu'da konut ve yerleşme* (s. 146–154). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Kulözü, N., & Açımaz Özden, M. (2006). Transformation of house typology in the ancient Priene city. *1st International CIB Endorsed METU Postgraduate Conference* (s. 643–653). Ankara.
- Lattimore, S. (2006). From classical to Hellenistic art. K. H. Kinzl (Ed.). *A companion to the classical Greek world* (s. 456–479). Oxford: Blackwell Publishing.
- Leutner, W. (1911). *Die Wohnhäuser von Priene*. Berlin.
- Mansel, A. M. (1984). *Ege ve Yunan tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mert, İ. H. (2016). Priene'deki gıda pazarı. *OLBA*, 24, 365–418.
- Miller, S. G. (2020). *The prytaneion: Its function and architectural form*. Berkeley: University of California Press.
- Nevett, L. C. (1999). *House and society in the ancient Greek world*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Raaflaub, K. A., & Wallace, R. W. (2007). People's power and egalitarian trends in Archaic Greece. K. A. Raaflaub, J. Ober, R. Wallace, P. Cartledge, & C. Farrar (Eds.). *Origins of democracy in ancient Greece* (s. 22–48). Berkeley: University of California Press.
- Rumscheid, F., & Koenigs, W. (2000). *Küçük Asya'nın Pompeisi: Priene rehberi*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Schede, M. (1964). *Die Ruinen von Priene*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Sherwin-White, S. M. (1985). The edict of Alexander to Priene: A reappraisal. *The Journal of Hellenic Studies*, 105, 69–89.
- Thonemann, P. (2013). Alexander, Priene and Naulochoon. P. Martzavou & N. Papazarkadas (Eds.). *Epigraphical approaches to the post-classical polis* (s. 23–36). Oxford: Oxford University Press.

- Vernant, J. P. (2017). *Yunan düşüncesinin kaynakları*. (Çev. H. Portakal). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Vitruvius. (1914). *The ten books on architecture* (M. H. Morgan, Trans.). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wiegand, T., & Schrader, H. (1904). *Priene: Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen in den Jahren 1895–1898*. Berlin: Georg Reimer.
- Wycherley, R. E. (1945). Priene and modern planning. *Greece and Rome*, 14(45), 12–16.
- Wycherley, R. E. (1993). *Antik Çağ'da kentler nasıl kuruldu?* (Çev. N. Başgelen & N. Nirven). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

YAZAR BEYANI/AUTHORS' DECLARATION

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygundur. Yazar(lar) tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırma sürecinde mali destek alınmamıştır. Çalışmada kullanılan ölçek için gerekli izinler alınmıştır. Araştırma için etik kurul izni alınmış olup, izin bilgileri makale metninde belirtilmiştir.

This study complies with research and publication ethics. The authors declare no conflict of interest and report no financial support. Necessary permissions for the scale used in the study were obtained. Ethical approval was obtained for this research, and relevant information is provided in the manuscript.

YAPAY ZEKA KULLANIM BEYANI/AI USAGE STATEMENT

Yazar(lar), bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ destekli araçların kullanımına ilişkin varsa katkıları beyan eder. Yapay zekâ araçları kullanılmışsa, bu araçların adı ve kullanım amacı açıkça belirtilmiştir. Çalışmanın tüm bilimsel sorumluluğu yazar(lar)a aittir.

The author(s) declare any use of AI-assisted tools in the preparation of this manuscript. If used, the name of the tool and its purpose are clearly stated. Full scientific responsibility for the content rests with the author(s).

MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI/ CONTRIBUTION RATE OF RESEARCHERS

Yazar(lar), çalışmanın kavramsallaştırma, yöntem, veri analizi ve yazım süreçlerine katkı sunmuştur. Yazar katkı oranları aşağıda belirtilmiştir.

The author(s) contributed to the conceptualization, methodology, data analysis, and writing of the manuscript. Contribution rates are specified below.

1.Yazar: %100